

BOOK REVIEWS

РЕЦЕНЗІЇ

Президенти Академії наук України за 100 років її існування: Науково-організаційний внесок в прогрес фундаментальної науки / В. М. Гамалія, Ю. К. Дупленко, В. І. Онопрієнко, С. П. Руда, В. С. Савчук ; за ред. В. І. Онопрієнка; НАН України ; ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва». – К.: ДП «Інф.-аналіт. агентство», 2018. – 215 с. DOI: <https://doi.org/10.15421/26180119>

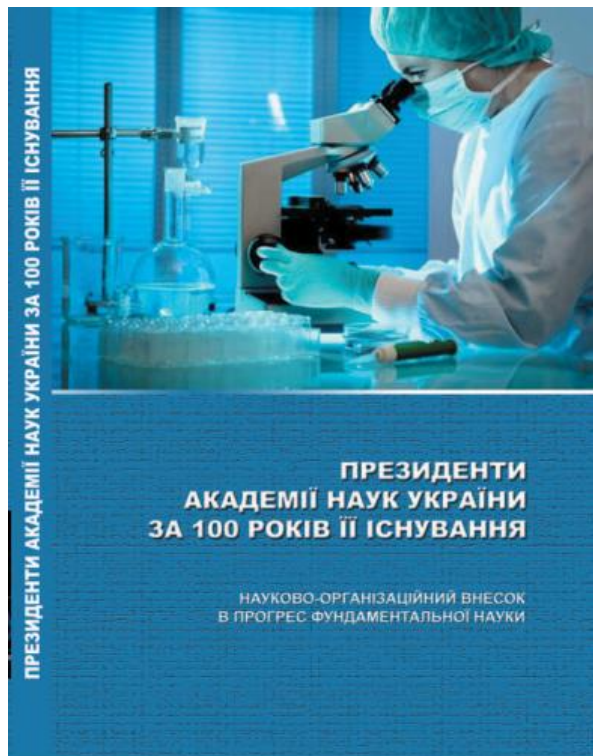
Presidents of the Academy of Sciences of Ukraine for 100 years of its existence: Scientific and organizational contribution to the progress of fundamental science / V. N. Gamalia, Yu. K. Duplenko, V. I. Onoprienko, S. P. Ruda, V. S. Savchuk ; for ed. V. I. Onoprienko; National Academy of Sciences of Ukraine ; State Institution "G. M. Dobrov Institute Research of Scientific-Technical Potential and History of Science". – Kyiv: SE "Inf.-analytical Agency", 2018. – 215 p.

Головний ювілей України цього року – це 100-річчя Національної академії наук України. Він спонукає до аналізу передумов її заснування та історичного шляху цієї установи, досягнень, невдач, втрат та компромісів.

Ідея зробити це шляхом висвітлення діяльності та організаційного впливу перших осіб Академії наук виявляється досить плідною. Президентів за всю історію було лише вісім, причому з 1962 р. і по сьогодні президентом є видатний у світі матеріалознавець і організатор науки Борис Патон. Автори монографії – професійні історики науки, багато років працюючих в цій галузі, знані як фахівці, що зробили реальний внесок в цю широку, але нечисленну галузь, в тому числі в історію Академії наук.

Одна з головних засад монографії – теза про те, що Національна академія наук України від

самого свого заснування і по наш час була важливою ознакою нашої держави і в складних суспільно-політичних процесах ХХ століття відігравала роль системоутворюючого національного центру, сприяла консолідації суспільства та виявленню ресурсів його розвитку. Саме під цим кутом зору автори оглянули її історію, не оминаючи суперечності різних її етапів.

Дуже доречним є вступний розділ монографії «Заснування і розвиток Академії наук України як державотворчий чинник», в якому наведені узагальнюючі оцінки і коментарі до різних етапів історії Академії наук. Є тут і маловідомі події в її житті. Наприклад, спроби ВУАН протистояти централістським намірам СРСР і надати Російській академії наук статусе всесоюзної. Це були останні спроби відстояти автономію української науки перед сталінським «великим переломом», якбй означав перехід до тоталітарної держави.

Змістовний аналіз поширюється на всі етапи історії Академії наук і всі галузі науки, і ті, що отримали значний розвиток, і ті, яким з різних причин не надавався пріоритет.

Велику увагу приділено взаємному порозумінню і плідному діалогу, який сприяв справі будівництва Академії наук, між двома її батьками В. І. Вернадським і М. П. Василенком. Цей діалог був не лише в період праці Комісії по виробленню законопроекту про Українську академію наук, але протягом багатьох років по тому. Він подовжився навіть після смерті М. П. Василенка його дружиною Н. Д. Полонською-Василенко. Цей діалог підтримував В. І. Вернадського у роки розлуки з Україною і Києвом, де відбулася головна подія його життя.

В. І. Вернадський наполягав на тому, що академія наук, яка витворюється в ХХ віку, не може будуватися за статутами і типами давніх академій, які у своїй віковій історії пережили численні зміни та перетворення. Вона повинна акумулювати сучасний досвід розвитку фундаментальної науки. Він пропагував і послідовно втілював у життя свою основну ідею: лише розвиток академії на державних засадах та формування комплексу наукових установ з охопленням фундаментальних галузей знання дозволить сформувати фундаментальну базу науки та національні кадри, зокрема в галузі експериментальних (природничих і технічних) наук, уже через незначний відрізок часу.

Вернадський розглядав Академію наук як засіб формування національної спільноти українських вчених, яка на той час ще не дозріла в якісному і кількісному плані до того, щоб перекрити все поле ймовірних в Академії наук дисциплін достатнім за кваліфікацією складом фахівців. Але тоді було важливо визначити вектор руху Академії наук у майбутнє.

Важливим інструментом аналізу історії НАН України є сучасна концепція наукового співтовариства. Наукове співтовариство визначається як соціокультурна група вчених, що працюють в одній науковій області або досліджують одну проблему, і об'єднаних системою комунікацій. Це поняття використовується для характеристики структури наукової праці, що виникає спонтанно і відповідає особливостям і змісту дослідницької діяльності. Воно дозволяє розглядати науковця як відносно самостійну особу, свободну у виборі проблем для дослідження. Перед кожним дослідником на початку його діяльності виникає проблема входження у наукову спільноту, а також перманентне підтвердження науковою спільнотою результатів його досліджень. Наукове співтовариство є досить консервативним і здійснює спеціальні заходи, щоб захистити себе від непрофесіоналів. Тому нормативна його функція завжди актуальна, пов'язана зі створенням власної системи соціального контролю і можливості застосовувати відповідні санкції для забезпечення виконання цих норм.

Важливою є також ідея різних рівнів наукового співтовариства: професійне співтовариство вчених у цілому, дисциплінарне співтовариство фізиків, біологів тощо, фахівці в тій чи іншій дослідницькій галузі. Дійсно, є сенс говорити також

про національну і світову наукову спільноту, хоча тут завжди присутній і метафоричний відтінок.

До того ж у монографії сформульовано думку про те, що Академія наук є особливим різновидом наукового співтовариства: інститути і науковці, що працюють в Академії наук, повинні враховувати той факт, що вони працюють у спільноті, яка об'єднує фахівців різних спеціальностей, і щоб бути разом, вони повинні свідомо поступатися своїми інтересами і враховувати інтереси інших спеціальностей.

Автори розглядають посаду президента як певну особливу ознаку наукової політики Академії наук. Не у всіх президентів це проявилось свідомо і цілеспрямовано, у деяких з них термін перебування президентом був дуже обмеженим. Але у таких, як В. І. Вернадський, О. О. Богомолець, О. В. Палладін і особливо Б. Є. Патон це виявилось дуже яскраво.

Це фактично підтримує авторську концепцію монографії і поглиблює зміст книги.

Монографія спирається на великий фактичний матеріал, у тому числі архівний, і значну джерельну базу, але її специфіка полягає саме в нових ідеях, які використовуються при аналізі історії академічної науки.

Рецензована праця є ініціативною, виданою коштом авторів і з цього випливають деякі її недоліки: вона не пройшла крізь фільтр професійного редактора. Але це зумовлено сучасним станом з публікаціями науковців як НАН України, так і ВНЗ. Але праця насичена сучасними ідеями та інструментами аналізу, що вирізняє її з великого масиву публікацій з історії НАН України.

Л.М. Бесов